

Excavació arqueològica al carrer de López Peláez, 1 de Tarragona (Tarragonès). Noves dades sobre l'ocupació suburbana de la ciutat de Tàrraco entre l'altimperi i la tardana antiguitat

Judit Ciurana i Prast¹

Resum:

Els treballs duts a terme al solar del carrer de López Peláez han contribuït a ampliar el coneixement de la realitat arqueològica del suburbi nord-occidental de la ciutat de Tàrraco. S'han documentat evidències materials i estructurals que s'emmarquen en un ampli període temporal, des del segle I aC fins al segle VI dC. Destaca la identificació d'un gran edifici d'emmagatzematge amb dos espais destinats a graner atribuïble a l'època altimperial.

Paraules clau:

Tàrraco, suburbi, *horreum*, *fulcra*, enterraments, aigua.

Introducció

L'excavació realitzada al solar número 1 del carrer de López Peláez de la ciutat de Tarragona va estar motivada per la construcció d'un edifici d'habitatges plurifamiliars promoguda pel Servei Municipal de l'Habitatge i Actuacions Urbanes SA (Ajuntament de Tarragona). Fins l'any 2016 en aquest punt s'alçava la caserna de la Guàrdia Civil, instal·lada en aquesta zona a principis del segle XX en un edifici preexistent que havia acollit una escola. La intervenció arqueològica es va desenvolupar en dues fases intermitents entre els anys 2016 i 2018. Els treballs afectaren la totalitat del solar, d'aproximadament 1.189,51 m² de superfície, si bé en algunes àrees perifèriques no s'exhaurí completament la seqüència estratigràfica per motius de seguretat. De fet, en el marge nord-occidental del solar (que es trobava en

contacte amb les fonamentacions dels habitatges adjacents) no s'excavà en extensió sinó en cales rectangulars discontinües amb l'objectiu de no deixar exposades les subestructures de les cases veïnes.

Cal mencionar el fet que aquesta no era la primera vegada que s'actuava arqueològicament en aquesta parcel·la del carrer de López Peláez. L'any 2011, abans de l'enderroc de la caserna, es van excavar sis rases de sondeig a l'interior de l'edifici (Bricio, 2011). En una de les rases s'exhumà parcialment un mur d'època altimperial amortitzat en els segles IV i V dC. Posteriorment, un cop enderrocada la caserna l'any 2016, es varen excavar quatre cales i una rasa longitudinal de 20 metres de llargada (Morera, 2016). En la meitat sud-oriental es constatà que el substrat natural calcari es trobava a una cota

1. EOS Arqueologia

molt alta, mentre que a la meitat nord-occidental del solar es detectaren potents paquets estratigràfics afectats per les fonamentacions de la caserna. En la rasa longitudinal es documentaren horitzons d'ocupació amb estrats dels segles I i II dC, així com estrats del segle IV i V dC, que amortitzaven un mur romà de morter de calç, localitzat al centre d'una de les rases.

Localització i context històric

Abans d'abordar la descripció dels resultats de la intervenció, es fa imprescindible ubicar l'indret en l'espai. El solar afectat es localitza a la ciutat de Tarragona dins el conegut com a Eixample Nord, al sud-oest del casc antic o part alta (figura 1). Forma part d'una extensa illa de

Figura 1. (Dalt) Situació del solar on es realitzà la intervenció arqueològica (ICGC). (Sota) Planta de les restes exhumades i indicació de les tres plataformes a diferent nivell que articulen les restes arqueològiques: plataforma superior (1), intermèdia (2) i inferior (3). Les taques blaves es refereixen als punts d'aflorament d'aigües subterrànies.

cases de planta rectangular delimitada al nord per l'avinguda de la Reina Maria Cristina, a l'est per l'avinguda de Catalunya, a l'oest pel carrer de López Peláez i al sud pel passatge de Josepa Massanés. En relació amb la topografia històrica de la ciutat, ens trobem fora del perímetre emmurallat de la Tàrraco romana i la Tarragona medieval i, per tant, en un espai periurbà però molt pròxim a la ciutat. De fet, l'àmbit d'intervenció es localitza només a 83 metres de distància del lloc on s'alçava un dels portals a la muralla romana.

Aquest sector va començar a urbanitzar-se de manera més o menys intensiva a partir de l'execució del Nou Eixample de Tarragona, redactat l'any 1922 amb l'objectiu d'ampliar l'eixample vuitcentista cap al nord-oest. Fins a aquell moment, aquest sector extramurs havia posseït un caràcter eminentment agrícola. En els segles XVI i XVIII hi destaca la presència de diversos complexos religiosos, com ara el convent de Sant Domènec i l'església de Santa Anna. Ambdues construccions foren enderrocades arran dels dos setges que patí la ciutat durant la Guerra dels Segadors (Mata, 1997). La via de comunicació que organitzava l'ocupació d'aquest espai suburbà en època medieval i moderna era el camí dels Sants. Aquest naixia als peus de la Torre Grossa de la muralla i es dirigia al riu Francolí. Aquest vial correspon a l'actual avinguda d'Estanislau Figueras. El solar objecte de la nostra excavació es trobaria molt a prop d'aquesta via, a mig camí entre Sant Domènec i Santa Anna. La condició de Tarragona com a plaça forta militar des de finals del segle XVII impedí la urbanització dels terrenys adjacents a la muralla. El desmantellament de les antigues construccions militars a mitjan segle XIX suposà un nou començament per a la configuració urbana d'aquesta àrea. A finals del segle XIX, al suburbi nord-occidental s'hi implantà un urbanisme dispers i discontinu on destacava la presència del Campo de Recreo, també conegut com a Campos Elíseos, creat l'any 1865. Es tractava d'un gran espai enjardinat, l'accés del qual s'efectuava mitjançant el pagament del preu d'una entrada i on se celebraven balls, concerts i espectacles teatrals. La via d'accés directa que des de la ciutat exis-

tia, acabarà fossilitzant-se en l'actual carrer de López Peláez. Amb la dissolució de la societat que els gestionava l'any 1894, els «Campos» es van reparcel·lar i aviat s'hi edificaren diversos immobles. Al llarg de la segona meitat del segle XX es completà el traçat de nous carrers i places i es definí el paisatge urbà actual.

Malgrat les grans transformacions ocorregudes durant els segles XIX i XX, la configuració urbana contemporània no emmascarà del tot el relleu original d'aquesta zona de suburbi. La topografia va condicionar en molt bona part la implantació periurbana en època romana. Tàrraco s'assentava sobre un turó costaner d'uns 80 metres d'alçada, amb un costat nord-occidental molt escarpat. El solar intervingut es troba en aquest lateral abrupte del tossal. Topogràficament, es tracta d'un sector en pendent que queda limitat a l'oest per la vall fluvial del Francolí, mentre que al nord roman tancada per diversos turons com la muntanyeta de Sant Pere o de l'Oliva i el Llorito. També sabem que la part més baixa d'aquest pendent estava solcada per un barranc que naixia als peus de la muntanya de l'Oliva i que desguassava al riu Francolí. Un altre condicionant natural que cal tenir en compte és la riquesa en aqüífers del subsòl tarragoní. El tossal sobre el qual trobem Tarragona presenta un substrat geològic heterogeni de pedra calcària i argiles amb formacions rocoses calcàries que emmagatzemen l'aigua a través de les seves esclerxes o mitjançant la dissolució. L'aqüífer més important en aquest sector és el de les calcàries mesozoiques de Montmell, que està relacionat amb la massa d'aigua subterrània del bloc del Gaià (Sant Martí Sarroca) Bonastre. En el nostre solar hem detectat diversos punts on l'aigua subterrània brolla a l'exterior de forma natural, així com clares evidències que indicarien que foren gestionades en època antiga.

En l'àmbit arqueològic, el suburbi nord-occidental no ha estat explorat tan sistemàticament com els altres suburbis de Tàrraco. La diferència rau en el fet que la zona de l'Eixample Nord no ha estat objecte de grans actuacions urbanístiques en els anys 80 i 90 del segle XX. De fet, en aquest sector s'ha excavat poc i en punts molt concrets. D'altra banda, contrària-

ment a allò que succeeix al suburbi portuari o al suburbi oriental, fins ara no ha estat possible confirmar l'existència de cap vial principal que articuli l'ocupació d'aquest sector. Tot i que el tronc viari principal de la via Augusta no creuava aquesta zona, hem de suposar l'existència d'una xarxa de vies secundàries que estructuraria el paisatge suburbà. Hom compta amb nombrosos indicis aportats per l'arqueologia, així com la tradició antiquària que evidencien l'existència de construccions funeràries monumentals, àrees funeràries extensives, així com instal·lacions industrials i agrícoles.

Les primeres evidències registrades per l'arqueologia al suburbi corresponen a cisternes i canalitzacions, les quals delaten l'existència de petits assentaments agrícoles a cavall dels segles I aC i I dC. Per exemple, es documentaren estructures d'hàbitat i un pou datats entre els segles I aC i I dC al carrer d'Hernández Sanahuja (Menchón, 2002). En els solars 2, 4 i 6 del mateix carrer, i dins el període julioclaudi, es construï una *fullonica* o bugaderia, activitat industrial indissolublement vinculada a l'aigua (Roig, 2008). També durant el segle I funcionaren diversos dipòsits localitzats al mateix carrer d'Hernández Sanahuja i a l'avinguda de la Reina Maria Cristina (Macias [et al.] 2007, 161). El segle II, sobretot la seva part final, representa un moment de canvis consistent en una reducció de l'activitat constructiva i l'abandonament progressiu d'aquelles instal·lacions industrials i agrícoles que al llarg del segle I havien estat en funcionament. Per exemple, la *fullonica* del carrer d'Hernández Sanahuja entrà en desús en aquest moment, així com altres estructures constructives (cisternes i habitacions) presents als voltants.

Pel que fa a les evidències de tipus funerari, són també ben presents, com és d'esperar en l'espai suburbà d'una ciutat romana. A part de la recuperació d'epitafis funeraris en posició secundària, comptem amb la localització de diversos sepulcres aïllats, així com dos monuments sepulcral i un recinte funerari amb cremacions i inhumacions datat entre els segles II i III dC (Ciurana, 2011, 248-251). Un fenomen usual en aquest moment en tots els suburbis de la ciutat és l'ús funerari d'edificis abandonats

que manifesta una profunda transformació en els costums funeraris i el naixement d'un nou paisatge sepulcral que desembocarà en els grans cementiris extensius d'època baiximperial. En el suburbi nord-occidental comptem amb una d'aquestes necròpolis, si bé presenta un seguit de trets molt peculiars que la diferencien de la resta: es tracta de la necròpolis de Mas Rimbau. Aquesta inicià el seu funcionament en el segle III i restà en ús fins a finals del segle V dC (Bea; Vilaseca, 2000; Benet [et al.] 1991-92).

■ L'ocupació del solar en època altimperial

Ja des de l'inici de la intervenció es constatà la presència d'un important desnivell rocós, on es podien identificar dues parts molt diferenciades. A la meitat sud-oriental de la parcel·la, el substrat rocós calcari i margós apareixia a cotes molt superficials, mentre que a la meitat nord-occidental l'horitzó geològic semblava assolir cotes més profundes i és on es conservaven la major part d'estructures arqueològiques.

Tot i que les evidències més antigues registrades daten d'època tardorepublicana-augustal, aquestes aparegueren isoladament i en gran mesura amortitzades o parcialment destruïdes per accions constructives posteriors. Tots aquests elements són previs a les grans transformacions que tindran lloc a mitjan segle I dC. És el cas, per exemple, d'un pou de planta rectangular excavat a la roca amb un seguit de concavitats rectangulars a dues de les parets que permetien l'accés al seu interior. Un altre element amortitzat per fases successives és una escala formada per quatre graons monolítics de pedra calcària que consentiria salvar el desnivell existent entre la massa rocosa i la meitat sud-est del solar. Es tracta d'un element desconnectat de la resta d'estructures i ignorem si formaria part d'una construcció més àmplia. Pel que fa a la datació d'aquests elements, en el cas concret del pou sí que és possible establir-la amb més exactitud gràcies als materials ceràmics recuperats. Aquests situen l'amortització del pou durant la segona meitat del segle I dC.

Figura 2. *Planta amb indicació de les dues naus d'emmagatzematge amb paviment sobreelevat (en verd). (Sota) Bases dels pilars que sostindrien el tabularium proposat (fotos de l'autora).*

Entre la segona meitat del segle I i inicis del segle II, tingueren lloc les accions constructives de gran abast que resultaran en la construcció d'un edifici suburbà de gran entitat arquitectònica. Una de les més evidents i contundents fou l'execució de grans rebaixos al pendent rocós i la creació de tres plataformes esglaonades: una de superior, una d'intermèdia i una d'inferior (figura 1). En el costat sud-occidental del solar, la feina dels constructors es veié facilitada per la presència d'una veta de

margues força mal·leables. En contrast, al costat nord-occidental s'hagueren d'enfrontar a una massa de roca calcària molt més dura. Un cop condicionat l'espai, es bastí un edifici de grans dimensions que distribuïa els seus espais en aquestes tres plataformes. El nucli central de la construcció (figura 2), que hem identificat amb un gran magatzem o *horreum*, ocupa la plataforma intermèdia. Aquest està format per dues naus de planta rectangular i un tercer espai de menors dimensions ubicat a l'extrem

nord-oriental. Aquesta darrera habitació que forma part del cos central del magatzem es tracta d'un àmbit molt més petit, definit per dos potents murs en *caementicium* i pel perfil de la roca de la plataforma superior. Al mur de façana nord-est s'obre una àmplia porta que fou tapiada en època tardana.

Les dues naus principals s'orienten en sentit NO-SE i presenten entre 10 i 11 m de llargada i una amplada d'entre 5 i 8 m. Es troben comunicades entre si per una porta oberta al centre del mur que les separa. Tots aquests àmbits estan definits per murs en *opus caementicium* encofrat bastits dins de trinxeres de fonamentació excavades a la roca. Tant el mur de fons de les naus (ubicat al sud-est) com el mur que defineix la seva façana nord-occidental es recolzen als talussos rectilinis existents entre la plataforma superior i la intermèdia i entre la intermèdia i la inferior. Cal destacar que el costat nord-occidental de la construcció salva un desnivell aproximat de tres metres i mig. Aquí es localitza un potent mur en *opus caementicium* bastit damunt d'una banqueteta de fonamentació del mateix material i reforçat en les seves cantonades per dues cadenes de carreus encoixinats. Aquest mur descriu una orientació lleugerament obliqua a la del mur paral·lel del costat oposat. A aquesta variació geomètrica s'hi uneix el fet que aproximadament al seu centre hi trobem un gran arc de mig punt (figura 3). Aquest arc permet accedir des de la plataforma inferior a la interior d'una cavitat natural de planta semicircular d'1,5 m de profunditat i 4,15 m d'amplada. En el moment del seu descobriment es trobava completament reblerta de terra i durant l'excavació d'aquest sediment no es va recuperar cap artefacte que suggerís cap ús específic per a aquest espai. El que sí que es va constatar fou la presència d'una surgència d'aigua sota l'arc. Creiem, doncs, que l'objectiu d'aquesta estructura era evitar que les fonamentacions del mur entressin en contacte amb l'aflorament d'aigua.

Comptem amb una segona estructura relacionada amb la gestió de les aigües d'origen subterrani que es troba a l'extrem sud-occidental del solar. En aquesta àrea es va documentar una

petita vall o depressió natural limitada en el seu costat nord-oriental per un mur obrat en *opus caementicium*. Funcionava com a estructura de contenció de terres entre la plataforma inferior i aquesta depressió natural. De fet, aquest mur de terrassament delimita l'extrem de la plataforma on s'alcen diverses habitacions perimetrals que descriurem més endavant. A l'extrem nord-occidental d'aquesta petita vall va aparèixer l'entrada d'una conducció semisoterrada que disposa d'una porta arquitravada. Malgrat només poder explorar un tram d'1,5 m de llargada, va ser possible documentar l'interior de la conducció i observar com fou construïda. Es van identificar tres trams constructius diferents que dibuixen un recorregut un pèl tortuós que es dirigeix cap al nord. La conducció està constituïda per dos paraments en *caementicium* separats per una distància de 73 cm, amb un alçat de quatre filades de petits blocs lligats amb morter que recorden la disposició de l'*opus vittatum*. Al fons d'aquest primer tram, els dos murs s'adossen a una estructura integrada per una base en *caementicium* rematada per un arc de mig punt, també en *vittatum*. A partir d'aquí arrenca el segon tram constructiu de la conducció, de característiques idèntiques a l'anterior que, en la seva porta final, s'adossa a un altre arc de mig punt. Entre arc i arc, la conducció està coberta per un sistema de grans lloses planes (figura 3).

Tornant a les dues naus principals, en el seu interior es documentaren un total de vuit blocs de pedra de forma rectangular situats a distàncies regulars. La majoria d'aquests elements disposen d'una petita trinxera de fonamentació, però destaca el cas d'un bloc que fou directament tallat i treballat en el substrat rocós. I és que dins d'aquests espais es pot observar clarament com la roca no fou regularitzada o anivellada. A més, durant els treballs d'excavació no es va localitzar cap estrat identificable amb un paviment o nivell de circulació. L'horitzó geològic rocós i els blocs es trobaven coberts pels estrats d'abandonament i degradació de l'edifici. Aquest fet, juntament amb el posicionament dels blocs a distàncies massa properes per articular un porxat o un sistema de fonamentació d'una encavalcada de fusta,

Figura 3. Planta amb la situació de les diverses construccions relacionades amb la gestió de les aigües subterrànies i superficials. (Sota) Interior de la conducció, vista de l'arcada associada a la cavitat natural i detall dels canals de drenatge (fotos de l'autora).

ens suggereix que ens trobaríem davant dels vestigis del suport d'un *tabulatum* o paviment sobreelevat de fusta.

L'excavació de la seqüència estratigràfica sedimentada a l'interior de la nau nord-oriental ocasionà la troballa d'un dipòsit votiu funda-

cional. Dins la trinxera de fonamentació del mur sud-oriental va aparèixer l'enterrament d'un gos de talla petita.² L'esquelet es trobava en posició de decúbit lateral a l'interior d'una àmfora escapçada per la meitat. Un element a destacar que reforça el caràcter ritual d'aquest

2. L'estudi de les restes òssies ha estat realitzat per l'arqueozoòleg Abel Gallego.

dipòsit és que l'enterrament estava segellat per un estrat de cendres, carbons i fragments ceràmics recremats. Això evidenciaria la celebració d'algun tipus d'acte que hauria implicat la inutilització d'algun recipient ceràmic i la crema d'alguna substància o la cocció d'algun aliment.

A cavall de la plataforma intermèdia i la inferior es localitzen un total de cinc estances perimetrals que s'adossen a la nau sud-occidental però que no hi comuniquen. Els seus nivells de circulació es troben a una cota més baixa, cosa que indicaria que l'accés a aquestes habitacions es faria des d'un punt més baix ubicat al peu del vessant. Aquests espais estan delimitats per murs de *caementicium* encofrat si bé de menor gruix que aquells emprats per a les naus. Les cantonades es troben reforçades amb carreus i altres elements petris reaprofitats com ara una base i fust de columna toscana. Dins d'aquest grup de petites habitacions, tres estan pavimentades amb *signinum*, mentre que les dues restants disposaven de paviments en terra batuda.

Tenint en compte els resultats fins ara descrits, considerem que aquest conjunt d'habitacions forma part d'una construcció amb funció de magatzem la qual tindria un cos central (format per dues naus rectangulars) destinat a graner. Aquest disposaria d'un paviment sobreelevat que permetria conservar el cereal en una atmosfera renovada i ventilada on es mantindria una temperatura estable i baixos nivells d'humitat. El sistema de *pilae* aniria associat a diverses bigues de fusta que sostindrien el paviment d'aquestes dues àmplies cambres d'emmagatzematge. Normalment els graners disposaven d'obertures a les parets destinades a airejar el seu interior, fet que obligava, juntament amb el pes del teulat, a construir contraforts que reforçaven aquests paraments (Salido, 2011, 84-85). En el cas de la construcció documentada al solar, l'edifici no necessitava contraforts, ja que es recolzaria a la roca retallada i comptaria amb unes sòlides cadenes de grans carreus que en garantirien l'estabilitat estructural. Així mateix, un altre element comú als *horrea* és l'existència d'un sistema de canals de drenatge per evitar l'entollament d'aigua prop de les fonamentacions

dels murs. El nostre *granarium* comptava amb un sistema de canalitzacions de secció rectangular excavades a la roca que desenvoluparien aquesta funció. A la plataforma superior es documentà un canal principal orientat en sentit NE-SO, en paral·lel al mur de fons de les dues naus (figura 3). A aquest canal hi desembocquen altres canals secundaris que segueixen la inclinació natural del terreny (sentit SE-NO). Per tant, és altament probable que aquestes estructures conduïrien les aigües pluvials lluny de l'edifici.

Una altra circumstància usual (sobretot en els graners militars) és l'existència d'avantpòrtics que funcionarien com a plataforma de descàrrega (Salido, 2011, 333). Caldria ubicar aquesta estructura a la zona de la plataforma superior on es localitzen dues superfícies sobre el mur de façana sud-oriental de l'edifici amb la superfície regularitzada a tall de llindars de porta. Aquests hipotètics punts d'accés es trobarien quasi a mig metre d'alçada respecte el nivell de circulació interior del graner. Aquest fet, però, es podria justificar si tenim en compte que recents estudis arqueobotànics efectuats en alguns graners militars indiquen que el gra es conservava a granel (Salido, 2011, 54-55). Per tant, des d'una posició elevada seria més convenient i còmode abocar el cereal a l'interior del *granarium*. Finalment, la presència de revestiments pintats en els estrats d'enderroc podria posar en entredit la interpretació d'aquests espais com un àmbit industrial. Però el fet que les parets es trobessin pintades podria interpretar-se a partir de la voluntat d'aïllar la cara interior del parament per prevenir l'acció d'insectes i àcars (Salido, 2011, 51). Pel que fa a les habitacions perimetrals, les interpretem com a *cellae* o sales d'emmagatzematge de menors dimensions on es custodiaven altres productes alimentaris o fins i tot objectes valuosos.

Pel que fa a les evidències arqueològiques recollides a la plataforma superior, s'hi van documentar fonamentalment estructures negatives. La construcció de l'edifici d'època contemporània suposà l'eliminació de tots els estrats sedimentats sobre aquesta superfície rocosa. Sí que s'hi van detectar evidències indirectes, com ara dos encaixos rectangulars alineats

amb el mur de tancament nord-oriental del cos central de l'*horreum* que podrien relacionar-se amb un hipotètic avantpòrtic. Dins d'aquest grup d'unitats negatives cal destacar el conjunt de canalitzacions de drenatge excavades a la roca que hem esmentat anteriorment. D'altra banda es va poder observar l'arrencaament d'un segon tram de mur en alçat que revela l'existència d'un mur de façana al costat llarg sud-oriental de les naus d'emmagatzematge. En aquest punt és on es localitzaria la plataforma de descàrrega del graner.

A cavall de la plataforma superior i inferior, a l'extrem nord-oriental del solar, es va documentar un cos constructiu aïllat que creiem que formaria part del mateix conjunt, ja que presenta la mateixa tècnica constructiva que l'*horreum* (figura 4). Es tracta d'un àmbit de planta rectangular, de 13,26 m de llargada per 3,29 d'amplada, delimitat per tres murs en *opus caementicium* encofrats. El mur sud-oriental es recolza al perfil rocós i es caracteritza per

trams en *opus caementicium* amb blocs rectangulars intercalats (pseudo *opus africanum*). La cantonada sud-occidental de l'edifici està rematada per una cadena cantonera de carreus encoixinats. Pel que fa al seu interior, s'hi localitzà un mur transversal en paredat a tall de mur d'estrep que el compartimenta. L'absència de paviments o sòls de circulació, així com la gran profunditat assolida pels murs en *caementicium* i la irregularitat del nivell geològic, ens fa interpretar aquest espai com un gran caixó constructiu que serviria com a base d'un cos edilici superior (un pòrtic o passadís a jutjar per la seva planta allargada) que no s'ha conservat.

■ Els canvis del segle III

A partir dels materials recuperats en els estrats d'enderroc, l'edifici suburbà entrà en una fase d'abandonament i degradació progressiva a partir del segle III dC. Durant aquesta centúria i la següent, els seus espais interiors es rebliren amb nivells d'argiles que contenien fragments de *tegulae* i *imbrices*. A les dues naus centrals, destaca la recuperació d'abundants fragments de plaques de revestiment mural pintat. Aquestes naus mostren en la seva part posterior el negatiu de la capa de preparació amb relleu d'espiga destinat a afavorir la fixació del revestiment al parament. En el cas de les estructures perimetrals, s'han documentat abocaments puntuals d'origen domèstic, amb ceràmica de cuina, vaixel·la de taula, cendres i restes de fauna atribuïbles als segles III i IV dC.

Sens dubte, una de les troballes més espectaculars de la intervenció durant l'excavació d'aquesta estratigrafia vinculada a l'abandonament de l'*horreum* fou la recuperació de dues petites escultures de bronze o *fulcra* (figura 5). Malgrat que com a objectes foren creats durant el segle I dC (Faust, 1989, tav. 2), formaven part d'un estrat generat a finals del segle II, inicis del III dC. En el moment del seu descobriment estaven col·locats un a sobre l'altre (amb una imatge semblant a la disposició de les closques d'un mol·lusc), fet que ens fa pensar que formarien part d'una

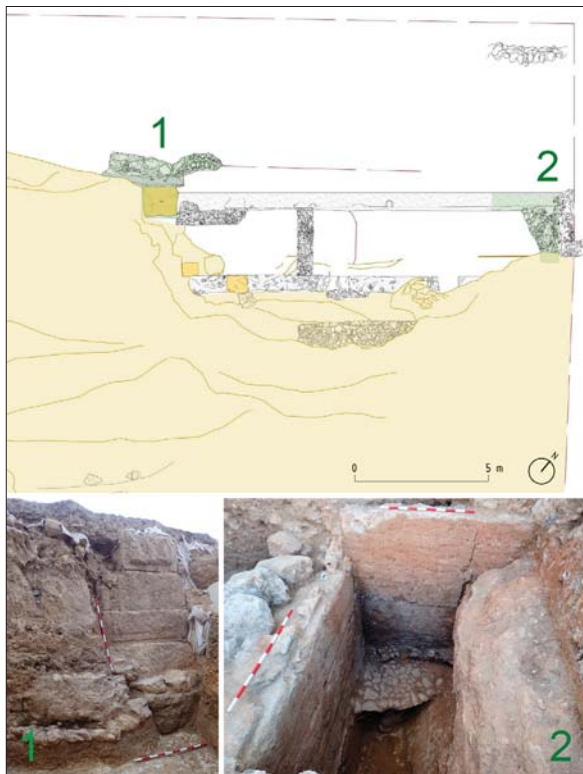

Figura 4. Planta de l'edifici nord-oriental. (Sota) Vista interior del seu extrem nord-oriental i cadena cantonera de grans carreus a la seva cantonada exterior occidental.

Figura 5. Parell de fulcra de bronze en forma de caps de mula.

ocultació. Cal destacar la gran qualitat tècnica i artística d'aquests objectes. Les peces, que són buides, van ser realitzades a partir del procediment de la cera perduda.³ A la part posterior presenten una concavitat allargada que permetria el seu encaix a l'estructura de fusta del *fulcrum* del llit. Ambdues peces representen la part anterior de dues mules, que si bé comparteixen molts trets comuns, presenten trets facials diferents. Els animals estan representats en una actitud dinàmica, girant el coll, amb les llargues orelles cap enrere i la boca i els narius ben oberts. Porten diversos elements del guarniment: frontalera, muserola i collar. Algunes parts de la seva superfície estan recobertes per una fina pel·lícula de plata: s'observen damasquinats d'argent al blanc de l'ull, a la muserola i també al collar adornat amb una pell de pantera. A més, les mules disposen també d'elements acoblats, com per exemple els penjolls de forma triangular fixats a la zona de les temples. Aquests accessoris són fets de xapa i van ser fixats a través d'uns encaixos que es van practicar al cos principal.

Després de la formació dels estrats d'abandonament i destrucció sedimentats a l'interior dels espais arquitectònics de l'edifici de l'etapa altimperial, es recolliren nombroses evidències relacionades amb la freqüentació funerària d'aquests espais en desús. Aquest és un fenomen molt usual en els contextos suburbans de Tàrraco a partir de finals del segle II i inicis del segle III. És en aquest moment quan els espais de moltes construccions suburbanes en desús acullen petites necròpolis d'inhumació de màxim 20 individus (Ciurana 2011, 696-697). Durant les tasques arqueològiques al solar es van documentar quatre unitats funeràries (figura 6).⁴ La unitat funerària 1 correspon a la inhumació d'un individu masculí d'entre 12 i 14 anys d'edat. El cos, possiblement amortallat, fou dipositat seguint una orientació NO-SE (amb el cap a SE) dins d'una fossa que retallava el potent estrat d'enderroc d'un dels espais del graner altimperial. El cos es trobava probablement protegit per una coberta de tègules col·locades a doble vessant. D'aquesta coberta que protegia el fèretre, només romanien *in situ* tretze tègules d'una de les ves-

3. Informacions proporcionades per Pau Arroyo durant el procés de restauració dels *fulcra*.

4. L'estudi antropològic del material ossi va ser dut a terme per l'antropòloga Núria Armentano.

Figura 6. Unitats funeràries 1, 2, 3 i 4.

sants. En l'àmbit antropològic, tot i la joventut de l'individu, el seu esquelet mostrava indicis clars d'una elevada i continuada activitat física en les extremitats superiors.

La unitat funerària 2 es tracta de l'enterrament d'un home adult d'entre 40 i 50 anys. L'esquelet es trobava sebollit a l'interior d'un dels canals de drenatge d'època altimperial excavats a la roca, amb la peculiaritat que presentava les cames encreuades. El seu esquelet també mostrava signes d'etiologia degenerativa, així com un desenvolupament destacat de la musculatura de la cuixa. La seva orientació estava determinada per l'estructura negativa que l'acollia, era SO-NE (amb el cap a SE). Una altra inhumació d'un adult de sexe masculí (UF 3) es va documentar a l'interior d'una fossa que havia estat excavada als nivells d'abandonament de l'edifici suburbà altimperial, més concretament a l'interior d'una de les *cellae* pavimentades en *opus signinum*. Aquest individu havia mort entre els 33 i 45 anys i el seu esquelet mostrava patologies degeneratives lleus. El terç inferior de l'esquelet havia desaparegut arran de l'excavació d'una rasa d'espoli dirigida cap a una de les cantonades de l'*horreum*. En el moment de l'enterrament, el cadàver (que s'havia dipositat a l'interior d'una fossa orientada NO-SE) havia estat protegit amb fragments d'àmfora. Finalment s'identificà un quart enterrament sota la UF 3 consistent en una fossa ocupada pel fons d'una àmfora amb pivot. A l'interior,

aparegué un enterrament secundari format per dos cranis pertanyents a un individu adult masculí i a un individu perinatal.

La reactivació urbana del segle v dC

En època tardoantiga tingueren lloc diverses accions constructives evidenciades per un conjunt de murs i paviments que foren bastits entre la segona meitat del segle IV i el primer terç del segle V (figura 7). A l'extrem sud-occidental del solar s'hi localitza una construcció de planta rectangular definida en dos dels seus costats per dos murs en *caementicium* d'època altimperial i per dos murs de paredat d'argila que acabaven de tancar l'edifici pels costats nord-occidental i sud-occidental. L'interior es trobava dividit en dos àmbits mitjançant un tercer parament de paredat d'argila. El seu posicionament respecte als murs altimperials denota que aquests darrers foren englobats en aquesta nova edificació. En altres punts de l'antic *horreum* es bastiren nous espais de caràcter industrial, com un conjunt de dues petites cubetes pavimentades en *opus signinum* a la plataforma inferior. Una d'aquestes reformes tardanes suposà l'eliminació de la porta existent a l'extrem nord-oriental del gran magatzem altimperial i la construcció d'una tercera estructura revestida amb *signinum*. Aquesta remodelació suposà el recreixement del nivell

de circulació i l'anul·lació definitiva de la funció primigènia d'aquest àmbit arquitectònic.

En la mateixa línia, es registra una refacció de l'espai arquitectònic rectangular nord-oriental. El mur sud-oriental de la construcció altimperial és aprofitat a l'hora de crear un nou àmbit de funcionalitat desconeguda. A aquest parament de pseudo *opus africanum* se li adossen tres murs en paredat d'argila, els extrems dels quals s'uneixen a un mur també de paredat que es disposa en paral·lel al mur altimperial. El resultat és la definició d'un nou edifici que calca la planta del previ.

Una de les estructures més interessants descobertes durant la intervenció arqueològica pertany també al període tardà. Es tracta d'una construcció destinada a la captació de les aigües subterrànies (figura 7.1). Aquest ele-

ment ocupa el fons d'aquella vall o depressió d'on partia la conducció altimperial esmentada anteriorment i on es localitza una altra surgència del nivell freàtic (figura 1). Si la conducció altimperial el que pretenia era drenar l'aigua i allunyar-la de les edificacions, aquesta galeria es va construir amb una intenció oposada: accedir a la surgència. L'estructura en qüestió està integrada per dos cossos constructius diferents. El primer és un espai vestibular de planta rectangular que condueix a un segon cos, que consisteix en una galeria de 4 m de llargada per 1 m d'amplada coberta per una volta de canó. Al seu torn la galeria està formada per tres trams diferents que coincideixen amb els tres trams de volta que la cobreixen. Des de la porta d'accés es descendeixen quatre graons amb elements petris reaprofitats i s'arri-

Figura 7. Planta amb indicació de les estructures construïdes en època tardoromana (en rosa). (Sota) Vista exterior i interior de la galeria de captació d'aigua i paviment en signinum associat a un mur de paredat d'argila.

ba a una plataforma que descriu cert pendent. Aquest primer tram es troba cobert per una primera volta revestida amb morter de calç on es poden veure les empremtes sobre dos murs de paredat amb un lliscat d'argamassa. El segon tram de la galeria, també cobert per una volta de canó, presenta idèntiques característiques constructives. L'última secció està definida per un sostre amb forma de volta excavat a les margues naturals i està recoberta per un parament de petits blocs barrejats amb argiles i morter. La galeria desemboca a una cavitat excavada al substrat margós, de planta ovalada, reforçada amb una paret de maçoneria en el seu fons.

Conclusions

Els resultats obtinguts arran de la intervenció efectuada al solar número 1 del carrer de López Peláez de Tarragona, tot i ser de caràcter preliminar, permeten esbossar les línies generals de l'evolució d'aquest espai suburbà de la ciutat romana. Tenim escasses dades (i desarticulades entre si) sobre l'ocupació d'aquest espai abans de la construcció d'un gran edifici d'emmagatzematge a finals del segle I dC. L'activitat constructiva lligada al bastiment de l'*horreum* modificà dràsticament l'orografia en pendent del vessant del turó. Es creà un sistema de terrasses sobre les quals l'edifici es configurà esglaonadament. El nucli central de l'edificació està constituït per dues naus destinades a *granarium*, amb un paviment de fusta elevat sobre el substrat geològic mitjançant un sistema de *pilae* de pedra. La presència de surgències d'aigua subterrània obligà els constructors a crear diferents infraestructures destinades a allunyar les humitats dels murs de l'edifici. En relació amb l'abandonament de la funció de magatzem de l'edifici en el segle III dC, aquest coincideix amb l'abandonament d'altres contextos arqueològics del mateix suburbi. De manera semblant, la seva substitució per la funció funerària entre els segles III i IV també està ben documentada en els espais periurbans de Tàrraco. Allò que succeeix en època tardoromana (segles IV i V) ha de ser llegit com una reactiva-

ció d'aquest sector tan proper a la part alta de la ciutat. Els espais de producció documentats en el solar atribuïbles a aquesta etapa històrica formarien part del procés de transformació dels antics espais del fòrum provincial tarraconense que també tindrien abast suburbà.

Bibliografia

- BEA, David; VILASECA, Albert (2000). «Dues necròpolis del segle V d. n. E. a Tarragona: excavacions al carrer de Prat de la Riba i al Mas Rimbau». A: RUIZ DE ARBULO, Joaquín (ed.). *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, pàg. 155-164 (Documents d'Arqueologia Clàssica; 3).
- BENET, Cristina; FÀBREGA, Xavier; MACIAS, Josep M.; REMOLÀ, Josep Anton (1991-92). «L'àrea d'enterraments de Mas Rimbau/Mas Mallol, Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona*, Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, vol. 5, pàg. 73-85.
- BRICIO, Laura (novembre de 2011). *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer López Peláez, 1 (antiga caserna de la Guàrdia Civil)*. Tarragona, Tarragonès. [Memòria d'intervenció inèdita].
- CIURANA, Judit (2011). *Pràctiques i rituals funeraris a Tàrraco i el seu ager (segles II aC-III/IV dC)*. Directores: MACIAS, Josep M.; CARRUESCO, Jesús. [Tesi doctoral inèdita]. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, Institut Català d'Arqueologia Clàssica. 1 v.
- FAUST, Sabine (1989). *Fulcra. Figürlicher und ornamentaler Schmuck an antiken Betten*. Mainz: Verlag Philipp Von Zabern. (Mitteilungen des Deutschen Archeologischen Instituts. Römische Abteilung; 30).
- MACIAS, Josep M.; FIZ, Ignacio; PIÑOL, Lluís.; MIRÓ, M. Teresa; GUITART, Josep (2007). *Planimetria Arqueològica de Tàrraco*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica. (Documenta; 5).

- MATA, Sofia (1997). «Els estralls de la guerra dels Segadors en el patrimoni arquitectònic religiós de Tarragona (1641-1644)». A: *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pàg. 435-444.
- MENCHÓN, Joan Josep (2002). «Intervenció arqueològica al núm. 17 de l'avinguda Estanislau Figueras de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, núm. 24, pàg. 63-73.
- MORERA, Jordi (2016). *Memòria de la intervenció arqueològica al solar del carrer López Peláez, 1, de Tarragona. Campanya: 1-12* agost 2016. [Memòria d'intervenció inèdita], Arqueòlegs.cat, Catarqueòlegs SL.
- ROIG, Joan Francesc (2008). «Les intervencions arqueològiques als solars 2-4-6 del C/ d'Hernández Sanahuja. Noves dades per al coneixement d'aquest sector extramurs de l'antiga Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, núm. 30, pàg. 87-121.
- SALIDO, Javier (2011). *Horrea militaria. El aprovisionamiento de grano al ejército en el occidente del Imperio Romano*. Madrid: CSIC, Ediciones Polifemo (Anejos de Gladius; 14).